

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

129:4. 2009

Erfarenheter och sociala minnen, berättelser och motberättelser

Möten mellan svenskar och ester i Olofström efter 1945

Av Johan Svanberg

Gemensamt skapade och sedermera vedertagna berättelser om det förflutna utgör viktiga beståndsdelar för olika typer av sociala gruppers formering och sammanhållning. Sådana berättelser fungerar också ofta som avgränsningar gentemot andra grupper. Inkludering och exkludering är två sidor av samma mynt. Detta är vad antropologen James Fentress och historikern Chris Wickham understryker när de skriver att "recalled past experience and shared images of the historical past are kinds of memories that have particular importance for the constitution of social groups in the present".¹ Sådana typer av formering och avgränsningar kan exempelvis ha sin grund i föreställda etniska/nationella gemenskaper och/eller klassintressen. När det gäller migrationers konsekvenser skär ofta identiteter och medvetanden uppbyggda kring etnicitet/nation och klass tvärs igenom varandra. I en viss situation och kontext är en identitets- eller medvetandegrund starkare än i andra situationer och kontexter. Individuella identiteter och kollektiva medvetanden är med andra ord situations- och kontextbundna.

När händelser från det förflutna diskuteras och traderas inom en viss grupp skapas vad Fentress och Wickham benämner *sociala minnen*. Det är

---

* En tidigare version av föreliggande uppsats presenterades vid Svenska historikermötet i Lund, den 24–26 april 2008, inom sessionen "Muntlig historia: narrativa identiteter och utopiska berättelser". Sessionen organiserades av Malin Thor, och jag vill tacka henne, de övriga panelmedlemmarna Malin Arvidsson, Izabela Dahl och Martin Estvall, samt alla andra som deltog i seminariet för goda synpunkter på min text. Jag vill också tacka två anonyma lektörer och Lars Olsson för kreativa påpekanden.

1. James Fentress & Chris Wickham, *Social memory* (Cambridge, Mass. 1992) s. xi. Jfr även Samuel Schrager, "What is social in oral history?", i Robert Perks & Alistair Thomson (red.), *The oral history reader* (London 1997) s. 284, 289, 292, 294.

Johan Svanberg, f. 1978, är doktorand i historia vid Växjö universitet. Hans avhandling går under arbetsnamnet "Arbetets relationer och etniska dimensioner: Verkstadsföreningen, Metall och esterna vid Svenska Stålpressnings AB i Olofström 1945–1952". Svanberg har tidigare bland annat publicerat *Minnen av migrationen: arbetskraftsinvandring från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970* (Växjö 2005).

Adress: Växjö universitet, Institutionen för humaniora, 351 95 Växjö

E-post: johan.svanberg@vxu.se

alltid enskilda människor som minns (inte kollektiv), men det privata blir socialt och gemensamt i samma stund som minnena artikuleras tillsammans med andra som har liknande erfarenheter och bakgrunder. Berättelser skapas genom samtal. En social grupp konstruerar sin egen (förenklade) världsbild genom överenskommelser kring historien. Egna upplevelser eller minnen av specifika förflutna händelser är emellertid inte avgörande för denna konstituering. Berättelser, vare sig de är muntliga eller skriftliga, om till exempel tidigare konflikter, kan indirekt vara lika identitets- och medvetandeskapande som personliga minnen. Huruvida gruppens sociala minnen stämmer med den förflutna "verkligheten" spelar inte heller någon stor roll, enligt Fentress och Wickham. Huvudsaken är att en särskild förståelse av det förflutna delas av många människor i liknande sociala positioner.²

Sociala minnen konstrueras och fortsätter att existera för att de har en specifik mening för gruppen som bär upp dem. När det gäller arbetarklassen – eller mer specifikt arbetarrörelsen – handlar traderade berättelser i allmänhet ofta om radikalism och konflikter. De är vanligtvis explicit politiska, med en särskild udd riktad mot arbetsgivare och ibland även mot staten. Uppträdandet under strejker och lockouter framställs inte sällan i ett heroiskt skimmer, oavsett om arbetarsidan avgick med segern eller inte. Berättelserna är generellt en historiserad tradition av motstånd och solidaritet.³

När den stora verkstadskonflikten, som skakade den svenska arbetsmarknaden under våren och sommaren 1945, var över började många arbetsgivare rekrytera arbetskraft från det stora antalet världskrigsflyktingar som fortfarande fanns i landet. Det Olofströmsbaserade Svenska Stålpressnings AB (SSAB), som tillverkade Volvokarosser och olika rostfria produkter, var ett av dessa rekryterande företag. I första hand valde SSAB att anställa ester som flytt till Sverige under hösten 1944, och i början av 1950-talet fortsatte företaget att rekrytera estnisk arbetskraft direkt från tyska flyktingläger.⁴

Syftet med denna uppsats är att analysera de första mötena mellan svenska och estniska arbetare och i synnerhet deras berättelser om varandra i ett

2. Fentress & Wickham (1992) s. ix–xii. Om minnet som både personligt och socialt, se även s. 4f., 7, 47f.

3. Fentress & Wickham, (1992) s. 87, 115, 117.

4. Under 1946 var 15–20% av företagets ungefär 1 000 anställda arbetare födda i Estland. Liksom arbetskraftsstyrkan i sin helhet var det stora flertalet av esterna män, även om det relativt sett var en större andel invandrade kvinnor jämfört med svenskfödda kvinnor på fabriksgolvet. Se "Utredning ang. utländsk arbetskraft", bilaga till Metalls cirkulär nr 38 1946, vol. B03a:10, Sv. Metallindustriarbetareförbundets arkiv, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Stockholm och "utlänningar anställda den 26 april 1947", osorterat material; "Specificerat personalbesked 1/9-47", vol. 11228, Volvos arkiv i Olofström.

efterhandsperspektiv. Uppsatsen har ett lokalhistoriskt perspektiv, där Olofström i Blekinges nordvästra hörn fungerar som undersökningsort. Jag hävdar i det följande att, vid sidan om olika bakgrundserfarenheter, skilde sig också de sociala minnen som de estniska flyktingarna hade med sig till Sverige från de sociala minnen som arbetarna i Olofström var uppvuxna med och i mångt och mycket delade samt att dessa skillnader påverkade utgången av de första mötena mellan de två grupperna. Jag urskiljer i uppsatsen några konfliktområden, som lokala arbetarrörelseledare definierade i samtiden, i relationen mellan svenska och nyanlända estniska arbetare. Vad som uppfattades som problematiskt då ställs sedan mot både svenskars och esters efterhandsberättelser om dessa möten. Jag studerar också hur sociala minnen förändras med tiden och resonerar kring hur detta får genomslag i de intervjuades berättelser. Avslutningsvis knyter jag ihop analysen genom att diskutera berättelserna utifrån gruppernas olikartade bakgrunder och sociala minnen.

Estniska flyktingar på den svenska arbetsmarknaden

Esternas första möten med arbetslivet i Sverige har framförallt studerats av historikerna Lars Olsson och Björn Horgby. I boken *På tröskeln till folkhemmet* undersöker Olsson utplacering av baltisk arbetskraft till det skånska jordbruket och Horgbys studie *Dom där* fokuserar vid textilindustrierna i Norrköping.⁵ Dessa båda forskares undersökningar skiljer sig markant åt, och de kommer delvis fram till olika slutsatser. I synnerhet är författarnas teoretiska utgångspunkter olikartade. Medan Olsson utgår från ett historiematerialistiskt perspektiv, där relationen mellan arbete och kapital står i fokus, konstruerar Horgby en omfångsrik teoretisk modell, i vilken begreppen "diskurs" och "mentalitet" fungerar som analytiska redskap.

Enligt Olsson verkar Lantarbetareförbundet inte ha engagerat sig nämnvärt i denna utplacering av flyktingar till det sydsvenska jordbruket. De enda krav det framförde var att svensk arbetskraft inte fick undanträngas och att samtliga skulle betalas full lön. När dessa krav var uppfyllda var den invandrade arbetskraften inte länge en viktig fråga för fackföreningen.⁶ Utplaceringen

5. Lars Olsson, *På tröskeln till folkhemmet: baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget* (Malmö 1995); Björn Horgby, *Dom där: främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890–1960* (Stockholm 1996). För en analys av det politiska spelet bakom flyktingtrafiken över Östersjön från Baltikum till Sverige under andra världskriget och angående den första mottagningen av dessa flyktingar, se Carl Göran Andræ, *Sverige och den stora flykten från Estland 1943–1944* (Uppsala 2004).

6. Olsson (1995) s. 78f. I likhet med vad Jesper Johansson visat på LO-nivå saknade alltså Lantarbetareförbundet särskilda policyåtgärder för invandrade arbetare. Se dens, *Så gör vi inte här i Sverige. Vi*

verkar alltså ha skett utan några utmärkande konflikter med det organiserade svenska lantarbetarkollektivet.

Horgby hävdar däremot att esternas första möten med det svenska arbetslivet var ganska konfliktfyllt. Hans studie tar sin utgångspunkt i ett beslut som representantskapet för Textilettan i Norrköping fattade i september 1945, när det krävde att förbundet skulle begära hos statsmakterna att alla balter skulle utvisas ur Sverige. En genomgående tes i boken är att utvisningskravet berodde på "en främlingsfientlig mentalitet som förekom i [den svenska] arbetarkulturen".⁷ I samband med utvisningskravet tryckte fackföreningen i Norrköping speciellt på att balterna inte ville organisera sig. Textilarbetarnas organisation pekade också på att balterna konkurrerade ut svensk arbetskraft – vilket Horgby poängterar var sakligt felaktigt – och att flyktingarna hade problem med språket vilket försvårade arbetsplatskommunikationerna. Av den kommunistiska fraktionen inom Textilettan anklagades esterna för att vara nazister. I samtiden beskyllde svenska arbetare dem även för att vara lata och nonchalanta hjälparbetare, men i det minnesmaterial som Horgby analyserar anklagades esterna däremot för att trissa upp arbetstakten.⁸ Denna sistnämnda skillnad mellan en samtida problembild och berättelser i ett efterhandsperspektiv återkommer jag till nedan.

Även om det understryks av Horgby att missnöjet med att esterna inte organiserade sig påverkade beslutet om utvisningskrav framställs det kulturella argumentet ändå som det viktigaste för Norrköpingsarbetarna: esterna "var inte svenskar och saknade nödvändiga kunskaper i det svenska språket och i den svenska kulturen".⁹ Detta perspektiv kritiserar av Olsson, som menar att Horgby underskattar betydelsen av esternas brott mot arbetarkulturens normer.¹⁰ Perspektiven behöver dock inte utesluta varandra. Främlingsfientlighet

---

brukar göra så här": retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945–1981 (Växjö 2008). Om Lantarbetarförbundets relation till den invandrade arbetskraften, se även Attila Lajos, *På rätt sida om järnridån? Ungerska lantarbetare i Sverige 1947–1949* (Växjö 2008).

7. Horgby (1996) s. 27.

8. Horgby (1996) s. 88, of., 22f., 121. Relationen mellan svenska och estniska textilarbetare studeras också i en samtida artikel av Huko Merendi, "De estniska flyktingarnas anpassningsproblem i Sverige: en sociologisk undersökning bland ester i en västsvensk industristad", *Svio-Estonica* 11 (1952). Många esters ovilja till facklig organisering analyseras av Anu Mai Köll, "Den påtvingade identiteten: estniska flyktingar och livet som arbetare", *Arbetarhistoria* 118–119 (2006). I ett pågående avhandlingsarbete studerar därtill Lena Hallberg från Örebro universitet bl. a. ester vid Bolinder-Munktel i Eskilstuna.

9. Horgby (1996) s. 26, se även s. 86f.

10. Lars Olsson, "Hundra år av arbetskraftsinvandringen: från kapitalismens genombrott till folkskapsbygget i Sverige", i Jan Ekberg (red.), *Invandring till Sverige – orsaker och effekter: årsbok från forskningsprofilen AMER* (Växjö 2003) s. 20.

och kampen om makten över arbetet löpte nog parallellt, grep in i varandra, och förstärkte ömsesidigt varandra, när esterna konstruerades som *de andra* i kontrast till *vi* fackligt organiserade svenska arbetare.¹¹ Det är denna relationella konstruktionsprocess som står i fokus i denna uppsats.

Möten och muntlig historia

De första mötena mellan svenska och estniska arbetare diskuteras här främst utifrån muntliga källor.¹² Som den italienske litteraturvetaren Alessandro Portelli påpekar måste det konstateras att det föreligger vissa faktiska skillnader mellan muntliga och mer traditionella skriftliga källor. De förra är just muntliga och måste därför tolkas som sådana. Det är en viss skillnad på att lyssna och att läsa. Jämfört med skriftligt material kan gester, konnotationer, tonlägen och rytmer vara viktiga beståndsdelar att beakta i muntliga berättelser. Samtidigt finns det dock stora likheter, och dessa – vill jag mena – är viktigare än skillnaderna. Mycket skriftligt material bygger indirekt på muntliga berättelser och inte sällan beskriver det, liksom intervjuer, händelser i ett efterhandsperspektiv.¹³

Liksom intervjuer är allt skriftligt källmaterial skapat i en viss kontext, av någon i ett (direkt eller indirekt) samtal med någon eller några andra. När det rör sig om skriftliga källor är det emellertid sällan uppenbart vem som talar för vem eller i vilket syfte. Källornas tillkomstsituationer är ofta dolda. Vad

11. Jfr även diskussion om Olssons och Horgbys resultat i Johansson (2008) s. 117f.

12. Underlaget består i första hand av intervjuer med ester och svenskar, genomförda av författaren i Olofström mellan 2003 och 2007, utifrån ett livshistoriskt perspektiv. Samtalen har fått löpa relativt fritt. Det finns, som jag ser det, ingen större mening med att alltid ställa samma frågor och försöka göra intervjuerna så lika varandra som möjligt. Tvärtom öppnar det relativt fria samtalet möjligheter för den intervjuade att koncentrera sin berättelse kring det som just denne i ett efterhandsperspektiv anser ha varit mest betydelsefullt i den egna livshistorien. Jfr Alessandro Portelli, "What makes oral history different", i Robert Perks & Alistair Thomson (red.), *The oral history reader*, 2:a uppl. (London 2006) s. 39. Vidare har etnologer samlat in minnesberättelser i Olofström såväl 1959 och 1970 som 1984. Några av dessa berättelser, som finns bevarade vid Lunds universitets folklivsarkiv (LUF), analyseras i föreliggande uppsats. I likhet med Susanna Hedenborg, "Barnarbete, barns arbete eller hobby? Stallarbetet i generationsperspektiv", *Historisk tidskrift*, 126:1 (2006) s. 47, anser jag att alla intervjuade personer oavsett klass eller härkomst, "precis som kända människor, har rätt att få sina namn i historien". I samförstånd med de intervjuade personerna väljer jag därför att inte anonymisera dem. Däremot har några individer ur folklivsmaterialet blivit lovade sekretess vid intervjutillfället, och denna bryter jag givetvis inte.

13. Portelli (2006) s. 33–36.

gäller muntliga källor är skapelseprocessen däremot mer uppenbar: någon berättar något för någon annan i en konkret intervjusituation.¹⁴

Det måste likväl understrykas att intervjuer inbegriper en tydligare subjektiv dimension än mycket skriftligt material; både intervjuare och den intervjuade är delaktiga i skapandet av källmaterialet. Som oral history-forskaren Ronald J. Grele framhåller, tillkommer intervjuer också i en viss ideologisk kontext. Båda parter har sin egen historiesyn, kulturella förutsättningar och ideologiska uppfattningar med sig in i intervjusituationen, och dessa mer eller mindre formar och strukturerar samtalen.¹⁵ I likhet med historikern Malin Thor menar jag dock att detta kan vändas till sin fördel. Den subjektiva dimensionen av intervjusituationen kan synliggöras och medvetandegöras på ett sätt som är omöjligt med kvarlevor och andra berättande källor.¹⁶ Skriftliga källor (som till exempel protokoll) är dessutom ofta tillrättalagda på ett ännu mer systematiskt sätt än muntliga berättelser.

Vad som framförallt skiljer muntliga källor från samtida skriftliga är att de förra påverkas mer av samhällsförändringar under den mellanliggande tiden, från en beskriven händelses faktiska skeende till intervjutillfället. En människas minne är långt ifrån en trygg förvaringsbox för förment historiska fakta. Till exempel kan den intervjuades attityder och värderingar förändras med tiden; det som han eller hon ansåg vara ett självklart agerande i det förflutna kan för samma individ i efterhand framstå som oförklarligt handlande. Även om intervjuer ofta belyser okända händelser i det förflutna säger de, som Portelli påpekar, förmodligen mer om dessa händelsers *mening* för de berättande än om händelserna i sig: "Oral sources tell us not just what people did, but what they wanted to do, what they believed they were doing, and what they now think they did."¹⁷

Inte desto mindre vill jag hävda att det är just genom att vara annorlunda än annat material som muntliga källor kan svara på andra frågeställningar eller åskådliggöra problem utifrån andra perspektiv. Exempelvis kan intervjuer användas för att analysera händelsers betydelser för enskilda individer på ett sätt som mer traditionellt källmaterial inte tillåter.

14. Jfr Malin Thor, "Tankar om källkritik och oral history", i Lars Hansson & Malin Thor (red.), *Oral history 1: teoretiska perspektiv på individuella och kollektiva möten* (Växjö 2003) särskilt s. 7.

15. Ronald J. Grele, "Movement without aim: methodological and theoretical problems in oral history", i Robert Perks & Alistair Thomson (red.), *The oral history reader* (London 2003) s. 44–48; se även Joan Sangster, "Telling our stories: feminist debates and the use of oral history", s. 89, i samma antologi.

16. Thor (2003) s. 7, 16.

17. Portelli (2006) s. 37f., citat 36.

Berättelser i intervjuer inkluderar således alltid ett komplicerat samspel mellan berättaren och den specifika situation som han eller hon berättar om. Detta diskuteras i en uppsats av Samuel Schrage, som hävdar att samspelet handlar om hur berättaren positionerar och framställer sig själv och andra aktörer i berättelsen, dels i förhållande till händelsen ifråga, dels i relation till övriga aktörer. När någon berättar om det förflutna är det vanligt att berättarens egna erfarenheter blandas med vad som hänt personer i dennes närhet. Berättaren kan vara huvudperson i berättelsen men behöver nödvändigtvis inte vara det. Genom att se till hur den intervjuade i sin berättelse använder olika typer av pronomen går det att analysera den intervjuades subjektiva grupptillhörighet, både i inkluderande och exkluderande termer. Berättaren tar sin utgångspunkt i perspektiv som denne delar med andra, och detta delande av perspektiv är en form av identifikation, slår Schrage fast. "Jag" står i berättelsen för det som personen i fråga minns eller vill minnas som det egna handlandet, medan "vi", däremot, betecknar den intervjuades subjektiva grupptillhörighet.¹⁸

I denna uppsats pekar jag genomgående på hur de intervjuade subjekten positionerar sig själva i berättelserna vad gäller grupptillhörighet. Jag studerar således de konstruktioner av sociala gränser, av "vi" och "de andra", som finns inlemmade i berättelserna. Till att börja med måste jag emellertid diskutera de sociala minnen som ledande fackföreningsfunktionärer och framträdande socialdemokrater aktivt bidrog till att skapa kring historien om relationen mellan arbetare och företagsledare i undersökningsorten Olofström. Detta var ju berättelser som de estniska flyktingarna inte hade kunskap om eller var inkluderade i.

Arbetarrörelsen i Olofström och sociala minnen om konflikter

Vid andra världskrigets slut var Olofström på en och samma gång både ett gammalt bruksamhälle och en bondby med anor från 1700-talet och ett nybyggarsamhälle på industrikapitalistisk grund mitt inne i en omfattande expansionsfas. En överväldigande majoritet av invånarna i den lilla orten tillhörde arbetarklassen. I klasstrukturen fanns bara ett tämligen litet mellan- och övre skikt, som främst bestod av SSAB:s högsta ledning, några handlare och någon enstaka bondfamilj. Socialdemokraterna dominerade lokalpolitiken, även om företagsledningen fortfarande efter andra världskriget var väl

18. Schrage (1997) s. 292.

representerad och hade stort inflytande i köpingens ledande och beslutande organ. Med tanke på SSAB:s totala arbetsgivardominans i bygden – i stort sett alla olofströmare var direkt eller indirekt beroende av löneutbetalningar från företaget – var den lokala fackliga motparten, Svenska Metallindustriarbetareförbundet (Metall) avdelning 106, också en central aktör i samhället. Det var till stor del genom fackföreningen som den lokala arbetarklassens intressen kunde lyftas fram och stötas emot SSAB:s intressen i Olofström.

Under manifesta konflikter – såsom strejker och lockouter – blottläggs det underliggande motsatsförhållandet mellan arbete och kapital i all sin tydlighet. Som ekonomhistorikern Ulf Magnusson påpekar är det ofta under konflikter ”som de människor det berör blir fullt medvetna om motsättningsarnas existens”.¹⁹ Erfarenheter av manifesta konflikter är alltså ett betydande inslag i klassformeringen. Med hänvisning till Fentress och Wickham vill jag hävda att detta även gäller indirekt. Berättelser om tidigare konflikter är identitets- och medvetandeskapande samt formerande på liknande sätt som direkta erfarenheter.

Det förmodligen tydligaste exemplet på hur ledningen för Metallavdelningen i Olofström försökte upprätthålla sociala minnen kring tidigare konflikter mellan fackföreningen och SSAB är den fackliga jubileumsskrift som trycktes 1956.²⁰ Historikern Roger Johansson menar att fackföreningshistoriker i allmänhet hade en dubbel didaktisk funktion, dels inåt mot medlemmarna, dels utåt mot det omgivande borgerliga samhället. Fackföreningshistorikerna skulle ”lära ut den historia och de erfarenheter som medlemmarna, enligt ledningen, behövde för att lättare nå fram till rörelsens mål”, och de var samtidigt en ”motkultur mot det borgerliga samhällets historieskrivning”.²¹ Traderade berättelser i den fackliga jubileumsskriften skulle således medvetandegöra, skapa arbetaridentitet och vara klassformerande i Olofström, i en tid när den lokala arbetarklassens sammansättning förändrades genom migrationer.

19. Ulf Magnusson, *Från arbetare till arbetarklass: klassformering och klassrelationer i Fagersta – ett mellansvenskt brukssamhälle ca 1870–1909* (Uppsala 1996) s. 30.

20. Allan Lundin, *Metalls avd. 106 Olofström: minnesskrift 1906–1956* (Karlskrona 1956). En annan viktig kanal varigenom arbetarklassens sociala minnen skapades och upprätthölls var det regionala socialdemokratiska partiorganet *Sydöstra Sveriges Dagblad*. Metallavdelningen i Olofström var delägare i tidningen, som i sin tur stödde fackföreningen.

21. Roger Johansson, *Kampen om historien Ådalen 1931: sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000* (Stockholm 2001) s. 225–228 (citats s. 227, 226). I mitt pågående avhandlingsarbete kontrasterar jag också den fackliga jubileumsskriften mot SSAB:s minnesskrifter. På så sätt vill jag tolka den fackliga historieskrivningen som en motberättelse till den borgerliga, konsensusinriktade och företagsunderstödda skildringen av samma händelser.

Jubileumsskriftens författare, den socialdemokratiska tidningsmannen Allan Lundin, lade stor vikt vid att påvisa det motstånd som alla tidiga organiseringsförsök hade mött:

Vi vet hur det gick för bleckslagarna. Det var ett tjug sådana [...] som en dag 1898 traskade in till disponent Roman och talade om att de skulle bilda fackförening och att de därför ville ha ett avtal. Det enda de fick var en spark vardera, där ryggen tryter, och en uppmaning att aldrig mera visa sig innanför brukets område. Nästa dag stod på fabriksporten en varning för alla tillhörande en fackförening att komma innanför portarna.²²

Misslyckandet i organisationen ville Lundin främst förklara utifrån de ojämlika och fjättrande patriarkala maktförhållandena i bruksorten:

[A]lla var ju i Olofström på den tiden så gott som livegna. Arbetarna bodde i brukets hus, man åt näranog brukets mat [...] man kom ju genom trucksystemet ingenstans och någon annan arbetsplats i Olofström fanns ju inte [...]. Lägges därtill den enorma skräck alla och envar hyste för disponent Roman begriper man det bättre.²³

Budskapet i Lundins historieskrivning är tydligt: företaget använde sin stora makt i Olofström för att förhindra att en facklig organisation fick fotfäste men att organisationen ändå lyckades tack vare arbetarnas kamp, solidaritet och uppoffringar. "Alla" sägs ha haft gemensamma och motsättningsfyllda intressen gentemot disponenten, som i Lundins perspektiv symboliserade och personifierade det annars osynliga kapitalet. Lundins berättelse är på ett mycket tydligt sätt skriven i imperfekt, men att förhållandena i skrivandets stund hade förbättras till det bättre fick inte tas till intäkt för att de för alltid var givna. I enlighet med berättelsen var det bara genom en stark arbetarorganisation som företagsledningen kunde utmanas och det redan vunna vidmakthållas. Efterkrigstidens fackliga medlemmar skulle vara stolta över sin organisation, medvetna om dess betydelse och inte ta den för givet. Motståndet och kampen skulle befästas bland den (förment homogena) lokala arbetarklassens sociala minnen.

22. Lundin (1956) s. 33f.

23. Lundin (1956) s. 42. Trucksystemet innebar att arbetaren helt eller delvis betalades med de varor som arbetsgivaren producerade eller att arbetaren betalades med en valuta som endast gällde som betalningsmedel i en företagsägad affär.

Vidare fäste Lundin stor uppmärksamhet vid de strejker som avdelningen genomfört, från storkonflikten 1909 till verkstadskonflikten 1945. Presentationen av dem är alltigenom den samma: strejkbrytare omnämns som "f.d. kamrater", uppvaktningen av dem presenteras som förströelse och även förlorade konflikter framställs i ett tappert, heroiskt skimmer.²⁴ Om förlusten 1909 sägs till exempel att "metallarna dock vunnit något stort, nämligen att man kunde ganska länge lita på den olofströmska arbetarens solidaritet".²⁵ Efter metallarbetarnas förlust av verkstadskonflikten 1945 framhöll likaså den lokala Metallavdelningens ordförande, Ejnar Larsson, sin förhoppning "om att den solidaritet, den offervillighet och kamratskap varpå så synliga tecken under hela konflikten framkommit skulle bli bestående även under de dagar som komma".²⁶ Det var enbart genom sammanhållning och en väl fungerande organisation som arbetarna kunde uppnå något gentemot den alltid antagonistiske arbetsgivaren, var budskapet som hamrades in. Ingen kunde därför tillåtas att stå vid sidan om den fackliga organisationen. Det alltmer disciplinerade och sammansvetsade kollektivet löper som en röd tråd genom Lundins historieskrivning.

Fentress och Wickham hävdar att när personliga minnen artikuleras, diskuteras med andra, och i en process blir till sociala minnen, så förenklas de.²⁷ Berättelser om konflikterna, den ständigt avogt arbetsgivaren och enigheten inom den homogena (svenska) arbetarklassen var huvuddragen och det centrala innehållet i de tämligen onyanserade sociala minnen som fackföreningen i Olofström ville skapa och upprätthålla. Berättelserna skulle fungera som ett sammanhållande kitt kring vilket arbetarklassen i Olofström skulle formuleras. Med esternas inträde på den lokala scenen 1945 förändrades emellertid fackföreningens förutsättningar att upprätthålla en enhetlig fasad i mötet med arbetsgivaren snabbt och dramatiskt.

Fackligt uttryckta "problem" i samtiden

När de nyanlända esterna diskuterades på Metallavdelningens möten i Olofström var det oftast organiseringsproblem som dryftades. Ur avdelningsledningens synvinkel ansågs esterna överlag vara "omöjliga att organisera".²⁸ Det

24. Lundin (1956) se fr. a. s. 137–150.

25. Lundin (1956) s. 140f., se t.ex. även 142, 147, 149.

26. *Sydöstra Sveriges Dagblad*, 9/7 1945.

27. Fentress & Wickham (1992) s. 47.

28. Se t. ex. protokoll fört vid avdelningsmöte med Metall avd. 106, 12/5 1946, § 7, serie 02-99, Metalls arkiv i Olofström.

var dock inte bara i slutna sammanträdesrum som organiseringsproblematiken togs upp utan även öppet i den lokala offentligheten. I en lång kåseriliknande artikel i *Sydöstra Sveriges Dagblad*, våren 1946, skrev en socialdemokratisk debattör bland annat att det som Olofströms befolkning hade att göra var att försöka

ta oss an främlingarna för att om möjligt försöka få *dem* att förstå *var* mentalitet och *våra* tankesätt, samt kanske – o. detta så fort som möjligt – låta *dem* begripa, att *vi* som grundregel här i Sverige fordrar, att alla på en arbetsplats tillhöra sin fackförening. Det har sagts att en del av *främlingarna* hyser rent agg till en sådan. Särskilt utmärkande för detta lär vara *ett par* som skall – enligt deras egna upplysningar – ha tillhört Deutsche Waffen SS, o. *dessa* är det med säkerhet all anledning att hålla ett öga på.²⁹

I skribentens ögon hörde de inflyttade esterna inte till den lokala arbetargemenskapen. Konstruktionen av "främlingarna" som "de andra" är tydlig. "Vi", det vill säga de svenska arbetarfamiljerna i Olofström, skulle ta sig an invandrarna och lära "dem" det rätta sättet. Invandrarna, "de andra", skulle läras vad som ingick i den svenska arbetarkulturen och de skulle anpassa sig därefter. Mentalitet och tänkesätt kring facklig organisering framställdes som något typiskt svenskt, något som en förment homogen invandrargrupp inte hade någon kunskap om, men som en lika homogent konstruerad inhemsk befolkning förutsattes veta det mesta om.

Dikotom definierades utifrån både etnicitet och klass. Explicit framgår i citatet att esterna inte ansågs tillhöra den svenska gemenskapen, och implicit kan det uttydas att de inte heller betraktades som arbetare. Politiskt förknippades de med sympatier för den tyska naziregimen. Som historikern Mikael Byström har påpekat var föreställningen om "balten-som-nazist" något ständigt närvarande i de offentliga diskussionerna kring denna flyktinggrupp vid andra världskrigets slut och under tiden strax därefter.³⁰ Därvid skilde sig alltså inte diskussionen om esterna i Olofström ifrån den i Sverige i stort.

I den citerade artikeln togs det inte någon notis om klassklyftorna inom den estniska gruppen, det vill säga att omkring hälften av 1944 års flyktingar

29. Abgal (pseudonym), "Inför våren och första maj", *Sydöstra Sveriges Dagblad*, 24/4 1946. Mina kursiveringar.

30. Mikael Byström, *En broder, gäst och parasit: uppfattningar och föreställningar om utlänningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942–1947* (Stockholm 2006) s. 121–127.

som kom till Olofström hade arbetarklassbakgrund.³¹ Att ungefär hälften av esterna faktiskt organiserade sig fackligt snabbt efter ankomsten, till synes utan motstånd,³² uppmärksammades inte. Stereotyp betraktades esterna av fackföreningens ledning och av den ovan citerade socialdemokratiska skribenten som avvikare från den svenska arbetarklassnormen och som ett problem som olofströmarna på olika sätt var tvungna att handskas med.

I själva verket var den estniska flyktinggruppen organisatoriskt splittrad i två falanger, framförallt på nationell nivå men i viss mån även lokalt som i Olofström. Den estnische historikern Hain Rebas urskiljer en politisk skiljelinje med bakgrund i det mellankrigstida Estland. Gamla anhängare till den reaktionäre presidenten Konstantin Päts samlades i Sverige i vad som benämndes *Estniskt samarbetscentrum*, medan dennes i Estland nedstygade, mer vänsterinriktade opposition organiserade sig i den så kallade *Estniska Demokratiska klubben*. Dessa konkurrerade om makten i det estniska föreningsväsendet och över inflytandet över de estniska tidningarna. I Olofström fick detta återverkningar genom inre stridigheter i den lokala estniska föreningen.³³ Den estniska gruppen var således långt ifrån så homogen som det mottagande samhället föreställde sig.

Vid sidan om organiseringsfrågan var esternas löne- och anställningsvillkor återkommande diskussionspunkter på den lokala Metallavdelningens dagordning. De svenska arbetarna menade att esterna favoriserades på olika sätt av arbetsledningen. I ett par omgångar cirkulerade rykten om att esterna

31. I mitt pågående avhandlingsarbete analyserar jag esternas klassbakgrunder, både vad gäller den grupp som kom till Sverige hösten 1944 och sedermera rekryterades till Olofström och de ester som SSAB rekryterade direkt ur tyska flyktingläger i början av 1950-talet. Om dessa båda kohorter betraktas sammantaget var ungefär två tredjedelar av esterna som kom till Olofström uppvuxna i småborgerliga hem eller i tjänstemannahem (indirekta klasspositioner). Det försiggick dock en viss förskjutning mellan generationerna i klasstrukturen i samband med att många bondebarn proletariserades och arbetarklassen och mellanskiktet sakta växte i omfång. En dryg tredjedel av esterna som kom till Olofström var att betrakta som arbetarklass i hemlandet (direkta klasspositioner). Relativt få torde alltså ha haft några närmare erfarenheter av industriarbetarkulturen och dess normer när de kom till Sverige och sedan till Olofström. När det gäller den grupp som rekryterades från tyska läger var andelen med arbetarbakgrund lägre än bland 1944 års flyktingar. Klassanalysen bygger på Rapporter och förundersökningsprotokoll 1945–1952, vol. A:5–16, Olofströms polisdistrikts arkiv (Landsarkivet i Lund).

32. "Utredning ang. utländsk arbetskraft", bilaga till Metalls cirkulär nr 38 1946, vol. B03a:10, Sv. Metallindustriarbetareförbundets arkiv (ARAB).

33. Hain Rebas, "En minoritet organiserar sig: esternas arbete i Sverige för att bevara och utveckla sin kultur", i Lars-Gunnar Eriksson (red.), *De första bätflyktingarna: en antologi om balterna i Sverige* (Norrköping 1986) s. 203–216. Se även "P. M. Politiska grupperingen bland ester i Sverige", (odaterat); brev från Johannes Mihkelson till Nordiska arbetarrörelsens samarbetskommitté, 17/11 1947, vol. 26, 20, Johannes Mihkelsons personarkiv (ARAB).

betalades högre löner än sina svenska arbetskamrater.³⁴ Men även att esterna höll nere svenskarnas löner kunde i samtiden ge upphov till missämja. Språkförbistringen gjorde det svårt för både arbetsledarna och de svenska arbetskamraterna att ordenligt förklara för de nyanställda invandrarbetarna vad de förväntades göra. Missförstånd och ovana kunde betyda att arbetet blev fördröjt. Metallavdelningens kassör, Helge Thomasson, påpekade exempelvis att det ofta förekom

att en svensk arbetare, som står vid en maskin får en utländsk hjälpare, när så den svenske arbetaren skall ha hjälp med att hämta ett verktyg el. d., kan han ej göra sig förstådd varför han själv får gå och hämta detsamma.³⁵

En stor del av esterna i Olofström anställdes som hantlangare till svenska arbetare. Eftersom lönen vanligtvis var ackordsbaserad kunde svenskars betalning bli lidande om ovana invandrade hantlangare inte lyckades hålla tempot. Förlorad tid innebar lägre lön. På fabriksgolvet gällde det att arbeta i vad som ansågs vara rätt takt, absolut inte för fort, men heller inte för sakta. Den fackliga organiseringen, företagets favorisering och arbetstempot var alltså områden varinom, för att citera antropologen Thomas Hylland Eriksen, etnicitet skapades och skillnader gjordes "relevanta i en social växelverkan".³⁶

Svenskars berättelser om ester

När svenskfödda arbetare i Olofström i efterhand berättar utifrån sina tidiga minnen av esterna på SSAB är det å ena sidan ganska positiva beskrivningar som återges. I generaliserande termer framställs esterna ofta stereotypt som mycket arbetsamma och energiska. "Det var duktigt folk", understryker Len-

34. Protokoll fört vid avdelningsmöte med Metall avd. 106, 9/9 1945, § 2; protokoll fört vid styrelsemöte för Metall avd. 106, 11/4 1946, § 3; protokoll fört vid avdelningsmöte med Metall avd. 106, 19/11 1950, § 3, serie 02-99, 02-98, Metalls arkiv i Olofström. Samma missnöje över att de invandrade arbetarna favoriserades av företagsledning framfördes också på andra platser i Sverige. Till exempel hävdade Martin Rosengren från Borlänge i Metalls överstyrelse att "utlänningarna i vissa fall givits förmåner beträffande husrum och mat, som de svenska arbetarna icke kunnat erhålla". Ett annat exempel är fackliga företrädare vid ASEA i Västerås som uppmärksammade att de italienare som företaget anställde både fick högre ingångslön än svenskar och en engångssumma utbetald efter en viss tids anställning, något som inte svenskar fick. Protokoll fört vid möte med Metalls överstyrelse, 5-6/5 1947, § 6; "Rapport. Ang. ASEA, Västerås, Ludvika, Stockholm", 14/8 1950, vol. AII:9, A03:103, Sv. Metallindustriarbetareförbundets arkiv (ARAB).

35. "Utredning angående förhållandet mellan den utländska och den svenska arbetskraften i Olofström", 21/4 1950, vol. EIIIIa:21, AMS:s arkiv: utlänningssektionen/arbetsförmedlingsbyrån, Söderhamn. För analyser av liknande upplevda problem i Borås respektive Norrköping, se även Merendi (1952) s. 92; Horgby (1996) s. 22f.

36. Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism* (Nora 2007) s. 53.

nart Fristedt, medan Hans Blomqvist påpekar att de "ville faktiskt jobba och ligga i".³⁷ Blomqvist, som var anställd på SSAB under 1940-talets andra hälft, berättar vidare om en före detta estnisk banktjänsteman som också arbetade där, men som kunde tyckas vara i det rundaste laget för grovarbete:

Så han hade inte jobbat med något kroppsarbete, men blev satt till att bära plankor på sågverket [...] de körde stockar och de sågade nästan hela sommaren. Och denne gubbe gick och bar dessa tunga plankor [...] Och han knegade på. Det var märkligt, man tycker att han skulle ha jämt jobb med att gå upp utan några plankor. Men det var tydligen inte bara fläsk! De kan vara starka sådana också, det är inget tal om den saken. Det var många sådana.³⁸

Berättelsen innehåller både komik, avståndstagande och beundran. Den fete småborgaren som degraderats till grovarbetare framstår som en löjlig figur där han gick och svettades med brädorna. Han var ingen riktig arbetare. Samtidigt lyser en stark aktning igenom. Han, tillsammans med många andra, knegade och låg i och försökte verkligen finna sig i sina nya roller som arbetare.

Flitigheten vänds å andra sidan ibland snabbt till något negativt i de muntliga berättelserna. Blomqvist berättar att det "som nog retade svensken var det att estländarna till och med var väl så arbetsamma som svenskarna".³⁹ Detta torde konkret innebära att esterna anklagades för "spräckta" ackord, mer övertidsarbete än vad de fackliga organisationerna ville godkänna, och möjligtvis också för att de var inställsamma i sina relationer till arbetsledarna.

Talet om att esterna genom ett för högt arbetstempo undergrävde de organiserade arbetarnas kamp om makten över arbetet innebär en viss förändring jämfört med den samtida problembild som fackföreningsfunktionärerna såg framför sig. Då tryckte de ju främst på att esterna var ovana och *långsamma* hantlangare, och inte "väl så arbetsamma". Vid en granskning av vilka positioner de flesta av esterna till en början hade i arbetsprocessen framkommer det intressanta att de oftast inte ens hade arbetsuppgifter där det fanns några

37. Intervjuer med Lennart Fristedt, 13/5 2007; Hans Blomqvist, 7/5 2005.

38. Intervju med Hans Blomqvist, 7/5 2005. Liksom många andra företag vid den här tiden var SSAB i Olofström mångsysslande. Företaget ägde stora skogs- och markområden och drev ett litet sågverk i anslutning till fabriken.

39. Intervju med Hans Blomqvist, 7/5 2005. Se även Horgby (1996) s. 121f.; intervju med direktör Karl Granfors, 24/10 1970, där han utifrån ett företagsledningsperspektiv påpekar att "estländare var det bästa man fått in", M 20166 (LUF).

ackord att spräcka. Flertalet var, som sagt, antingen hantlangare till svenskar, eller arbetade de vid den stora karosslinjen där arbetstempot var underställt tempot på den mekaniserade banan.⁴⁰ Det är mycket möjligt att arbetsledningen använde sig av invandrad arbetskraft för att kunna höja tempot på banan i dess helhet och att ledningen ansträngde sig för att upprätthålla en särskilt god relation till esterna (favoriseringen).⁴¹ Men det fanns likväl få möjligheter för den enskilde esten att, så att säga, förstöra några ackord. Vad som däremot är troligt är att det *över tid* har skapats en stereotypiserad berättelse om invandrararbetaren som underminerare av normerna kring arbetstempot. Det är i så fall en stereotyp som har förstärks efter hand under efterkrigsdecennierna med den alltmer omfattande arbetskraftsinvandringen i kombination med det uppdrivna arbetstempot. Invandring och högre arbetstempo för samtliga arbetare har på så sätt kopplats samman. Det råder likväl ingen tvekan om att många av efterkrigstidens migrantarbetare från till exempel Finland och Jugoslavien hade en relativt kort planeringshorisont; de kom till Sverige med målsättningen att under en kort tid tjäna mycket pengar för att sedan flytta tillbaka igen.⁴² I viss mån har alltså kopplingen mellan invandrararbetare, benägenheten att inte betala fackliga kontingenter (medlemsavgifter) och uppdrivet arbetstempo verklig grund. Men jag vill samtidigt hävda att händelser som inträffade *efter* de första mötena mellan svenskar och ester i Olofström förmodligen även har satt avtryck i de förras efterhandsberättelser. Invandraren som uppdrivare av arbetstempot är en stereotyp som har spridit sig över etniska gränser och mellan olika invandrargrupper för att i efterhandsberättelserna bli till en generaliserande föreställning.

Annars handlar många svenskers berättelser – på ett lika generaliserande sätt – om esternas brist på förståelse för det fackliga medlemskapets innebörd: kort sagt, om de svårorganiserade esterna. Lellky Hallström, som anställdes på SSAB 1948, nämner exempelvis att ”invandrarna som kom hit var väldigt skeptiska, genast i alla fall, för de tyckte inte att de skulle behöva betala för att de jobbade”. Mer specifikt pekar han på att det gällde ”mest esterna”.⁴³ En annan man som fick sitt första arbete på SSAB 1938 berättar

40. ”Utlänningar anställda den 26 april 1947”, osorterat material, Volvos arkiv i Olofström.

41. För en teoretisk diskussion om rekrytering av utländsk arbetskraft som en företagarstrategi för att splittra arbetarklassen och dess organisationer efter etniska linjer, se Camille Guerin-Gonzales & Carl Strikwerda, *The politics of immigrant workers: labor activism and migration in the world economy since 1830* (New York 1998) s. 16f.

42. Se t. ex. Johan Svanberg, *Minnen av migrationen: arbetskraftsinvandring från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970* (Växjö 2005) s. 80–82, 95, 108f., 126f.

43. Intervju med Lellky Hallström, 29/4 2007.

också att esterna "hade ju för sig att de skulle inte gå med i facket", eftersom "facket, det såg de som någonting de flydde från".⁴⁴ Men andra ord menar båda två att esterna saknade kunskaper om normerna i arbetarkulturen. "De andra" förutsattes ha haft en annan syn på fackföreningens betydelse än vad "vi" svenska arbetare hade.

Till stor del försöker mannen som började på SSAB 1938 förklara esternas agerande utifrån klasstillhörighet och politiska meningsskiljaktigheter. Han framhåller att det "var väldigt många stora höga officerare som var och jobbade här på den tiden", och att "de hade väl varit engagerade i den tyska sidan också". Därför hade de "väl lite annan syn på förhållandena", fortsätter han.⁴⁵ Att de sägs ha varit "höga officerare" är alltså ett uttryck för deras – i de svenska arbetarnas ögon – annorlunda klasstillhörighet. I den stereotypa föreställningen var esten inte en arbetare. Förmodligen är det också ett uttryck för en reproducerad och kvardröjande berättelse om "balten-som-nazist".

Berättelser om baltiska nazimedlöpare som lyckades finna sig en fristad i Sverige efter kriget har dock visst fog för sig.⁴⁶ SSAB i Olofström rekryterade inte bara estniska arbetare utan också ett par ester för arbetsledande funktioner. En av dessa var Alfred Wendt. Under den tyska ockupationen av Estland hade han ansvarat för ekonomiska frågor i den estniska självförvaltningen, som fungerade parallellt med och underställt den tyska förvaltningen som leddes av Karl Litzmann.⁴⁷ Efter att han anställdes av SSAB i Olofström använde sig företaget av Wendts nätverk bland de estniska flyktingarna för att rekrytera arbetskraft samtidigt som Wendt själv strävade efter att inta en ledarposition bland esterna i orten. Som jag har påpekat ovan var emellertid den estniska gruppen politiskt splittrad och klassmässigt kluven. Konflikterna inom den estniska gruppen i Olofström verkar mycket ha rört sig kring en skiljelinje mellan de som understödde Wendts (företagsnära) etniska ledarskap och de som motsatte sig det. Men detta var som sagt en tämligen osynlig heterogenitet för lokalbefolkningen i samtiden, och den märks inte heller i svenscars efterhandsberättelser om ester.

44. Intervju med två svenska män, f. 1923 och ca 1940, 1984 (datum okänt), M 23648:18 (LUF).

45. Intervju med två svenska män, f. 1923 och ca 1940, 1984 (datum okänt), M 23648:18 (LUF).

46. Se t. ex. Helene Lööv, "Swedish policy towards suspected war criminals, 1945–87", *Scandinavian journal of history* 14 (1989); Mats Deland, "Polisen och krigsförbrytarna", i Lars M. Andersson & Mattias Tydén (red.), *Sverige och nazityskland: skuldfrågor och moraldebatt* (Stockholm 2007).

47. Andres Kasekamp, "The ideological roots of Estonian collaboration during the Nazi occupation", i Anu Mai Köll (red.), *The Baltic countries under occupation: Soviet and Nazi rule 1939–1991* (Stockholm 2003) s. 85, 87–89.

Vad som i efterhand har kommit till är alltså berättelsen om esten som arbetsam och energisk, en flykting som verkligen försökte ligga i för att anpassa sig till ett nytt i liv i Sverige, men som kanske också arbetade för mycket och för fort. Däremot har den favorisering av esterna som ansågs problematisk i samtiden försvunnit i efterhandsberättelserna. Detta gör de senare berättelserna något annorlunda i jämförelse med den lokala arbetarrörelsens samtidsanalys, fastän det fortfarande rör sig om tydligt homogenerande berättelser.

Som framgått upplevdes den fackliga organiseringen som en särskilt viktig fråga både i samtiden och i ett efterhandsperspektiv. I såväl det skriftliga källmaterialet⁴⁸ som i intervjuerna blottläggs fackföreningens organiseringsstrategier. Plåtslagaren Lellky Hallström berättar till exempel om de förföljelser som drabbade de oorganiserade och om det enorma gruppträck som riktades mot de utanförstående:

Var det *någon* så ställde *de* sig runt den, alla kompisarna. *Han* kunde inte vara kvar om *han* inte ville vara med [...] *Man* kunde driva *dem* utanför grindarna [...] *jag* har sett när *de* gjorde det [...] *De* slutade på egen begäran, *de* kunde inte vara kvar där. *De* fick välja, hade *de* gått med hade *de* blivit accepterade.⁴⁹

I Hallströms berättelse om behandling av oorganiserade arbetare är den egna positioneringen något ambivalent. Det är klart att han inte framställer sig själv som utsatt, och att han därigenom påpekar att han själv tillhörde det organiserade kollektivet. Men han talar sig ändå ur den gemenskap som kunde driva de oorganiserade utanför grindarna: det var "de" eller "man" som stod för den tuffare behandlingen av de oorganiserade, inte "jag" eller "vi". Däremot antyder den sista meningen i citatet att Hallström trots allt identifierade sig med det organiserade kollektivet. "De" oorganiserade fick välja. Hade "de" bara gått med i föreningen hade "de" blivit accepterade och upptagna i den arbetargemenskap som Hallström såg sig som en del av.

De andra likställs således i citatet med *samliga* oorganiserade. Infödda såväl som utlandsfödda arbetare som inte ville vara medlemmar i fackfören-

48. I mitt pågående avhandlingsarbete analyserar jag exempelvis en av fackföreningens rekryteringskampanjer på verkstadsgolvet som slutade med misshandel, anmälan och polisutredning. Händelsen är därför väl belagd i källorna.

49. Intervju med Lellky Hallström, 29/4 2007. Mina kursiveringar.

ingen blev utfrysta, trakasserade och offentligt utpekade.⁵⁰ Vad som beskrivs av Hallström är en arbetsplats som verkar ha haft karaktären av *closed shop*. De organiserade gjorde arbetsdagarna olidliga för de oorganiserade, som i praktiken hade att välja på att antingen sluta eller betala medlemsavgiften.⁵¹ Detta var en praktik som avdelningen i Olofström använde gentemot såväl oorganiserade svenskar som nyanställda invandrare.

Esters motberättelser om svenskar

Konfliktsituationer kring den fackliga organisationen har etsats sig fast i många esters minnen. När nya arbetare anställdes på företaget i Olofström besökte Metallavdelningens representanter dem på arbetsplatsen för att skriva in dem i fackföreningen. Vid nyanställningar skulle detta ske redan första arbetsdagen, i alla fall enligt fackföreningsledningens vilja.⁵² Johan Metsäär var en av de ester som, enligt egen utsago, under lång tid stod emot trycket och höll sig utanför organisationen:

Och *vi* frågade direkt: "Är det frivilligt?" "Ja, det är frivilligt." Men när *jag* sa att jag inte ville komma med. "Fan, ta era saker och försvinn härifrån", sa *de* [...] "imorgon kommer *du* inte hit". *Jag* sa till många som skällde på *mig*: "Du har inte anställt mig och du säger inte heller vad jag ska göra."⁵³

Även om detta med tanke på språkförbistringen är en mycket förenklad minnesbild, pekar uttalandet på de konfliktfyllda situationer som kunde uppstå mellan oorganiserade ester och fackföreningsfunktionärer i samband med inskrivningen i avdelningen. För att återknyta till Portelli är det åtminstone såhär Metsäär i ett efterhandsperspektiv uppfattar fackföreningsrepresentanternas handlande och sitt eget agerande under den tid han stod utanför organisationen. I berättelsen framhålls att det var flera ester ("vi") som ifrågasatte frivilligheten kring organisationen, men att det egentliga motståndet

50. Jfr Mats Lindqvists diskussion om fackliga straff- och sanktionsmedel i *Klasskamrater: om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920* (Stockholm 1994) s. 113–118. Se även Lars Berggren, *Ångvisslans och brickornas värld: om arbete och facklig organisering vid Kockums Mekaniska Verkstad och Carl Lunds fabrik i Malmö 1840–1905* (Malmö 1991) s. 315f.

51. Organiseringsgraden bland svenska arbetare vid SSAB i Olofström var mycket hög. I december 1945 var t. ex. enbart nio svenskfödda oorganiserade, på en fabrik med omkring 1 000 anställda arbetare. Se protokoll fört vid avdelningsmöte med Metall avd. 106, 16/12 1945, § 4, serie 02-99, Metalls arkiv i Olofström.

52. Protokoll fört vid sammanträde med gruppstyrelserna inom Metall avd. 106, 15/11 1947, § 2, serie 02-98, Metalls arkiv i Olofström.

53. Intervju med Johan Metsäär, 18/10 2003. Mina kursiveringar.

var Metsäars eget ("jag"); fackförningsfunktionärerna ("de") försökte skrämma honom och hota med att oorganiserade inte var välkomna på arbetsplatsen. Den subjektiva och situations- och kontextbundna grupptillhörigheten är således synliggjord i all sin tydlighet i Metsäars berättelse. I relation till svenska arbetare och den fackliga organisationen såg sig Metsäär först och främst som est. Han räknade sig inte som en del av det svenska arbetarkollektivet.

Esten Evald Viinamäes äldsta minne av fackföreningen i Olofström påminner mycket om Metsäars:

Vi ville inte ha något med facket att göra. Vi sa med detsamma att vi klarade oss själva, att facket på ett så tidigt stadium inte behövde blanda sig i oss. Till sist började de att tvinga oss, [och sa] att vi inte skulle få arbeta där, [vi] som inte kom med i facket.⁵⁴

Dikotomin mellan oorganiserade ester och organiserade svenskar är lika tydlig i Viinamäes motberättelse som i svenskarnas berättelser om ester. Den kan till och med påstås vara ännu skarpare i jämförelse med Hallströms berättelse om hur de organiserade behandlade de oorganiserade över huvud taget. Hos Viinamäe sätts ett tydligare likhetstecken mellan att vara oorganiserad och utsatt för press från fackföreningen och etnisk tillhörighet än i Hallströms redogörelse: det är ester mot svenskar. Att det uppenbarligen även var svenskar som råkade ut för samma tuffa behandling som esterna glöms bort i de estniska berättelserna som tar avstamp i den egna gruppens erfarenheter.

Enligt esternas berättelser kunde hoten på arbetsplatsen i vissa fall vara mycket tydligt artikulerade. Den estniska avsynerskan Olga Kann berättar till exempel om två andra ester som inte ville betala kontingenten, och att det vid middagstid en dag kom fackförningsrepresentanter som "krävde" att de skulle betala. Likväl vägrade de och valde så småningom att flytta från Olofström.⁵⁵ Hur stor del fackföreningens påtryckningar hade för deras avflyttningsbeslut är ovisst, men det är inte osannolikt att det spelade in. I så fall fungerade fackföreningens *closed shop*-princip i det fallet. Metsäär hävdar att till och med hot om våld förekom: "Jag vet *en*" som blev "antastad så att *han* var tvungen att springa bort". En grupp kom "och hotade *honom*", och "lovade att sparka ihjäl *honom*, slå ihjäl *honom*, eller ge *honom* en omgång i alla fall".⁵⁶ Även den estniske arbetaren Martin Narits erinrar sig på liknande

54. Intervju med Evald Viinamäe, 28/5 2005. Mina kursiveringar.

55. Intervju med Olga Kann, 3/11 2003.

56. Intervju med Johan Metsäär, 18/10 2003. Mina kursiveringar.

sätt en landsman som inte ville bli medlem i fackföreningen: "De pratade med *honom*, och under middagstimmarna samlades många fackföreningsgubbar runt *honom*. De pratade och pressade, men *han* betalade inte."⁵⁷

En uppenbar skillnad mellan svenskars och esters berättelser är således att rollerna är ombytta; problemet förläggs så att säga till dikotomins andra sida. Det är inte de oorganiserade esterna som är problemet utan de tvingande fackföreningsfunktionärerna. Tvång och hot är element i vad jag vill hävda utgör estniska *motberättelser* till svenskars gängse berättelser om ester där den antisocialistiska hållningen och den bristande fackliga solidariteten är bärande element. "Det gick alltså inte att stå emot [...] *Vi* sa på estniska: 'Frivilligt mot egen vilja'", sammanfattar Metsäär sina första intryck av fackföreningens organiseringsstrategier i Olofström. I sin berättelse gör han därmed de egna erfarenheterna till den estniska gruppens i dess helhet ("vi").⁵⁸

I detta sammanhang berättar även kontoristen Ellen Avasoo

att *fackföreningen* var efter *en kille* som inte ville bli medlem. *Han* fattade inte varför det var nödvändigt. Så *jag* vet bara att flera stycken gick efter *honom* liksom, och tjatade och tjatade. Det kommer *jag* ihåg [...] *Han* tänkte kanske att det var något kommunistiskt. Det ville *man* inte vara med i.⁵⁹

Liksom i Kanns, Narits och i en av Metsäärs berättelser är det inte Avasoo själv som var utsatt, men hon – i likhet med de andra tre – sympatiserar och allierar sig ändå med den drabbade och dennes motiv: "man", det vill säga ester överlag, ville inte vara med i något som påminde om eller kändes som den sovjetiska kommunismen. Den näst sista meningen från intervjuutdraget är ett försök att förklara vissa esters motsträvighet. Vid sidan om att påvisa tvånget och hoten vill jag mena att denna strävan efter att förklara också tillhör de estniska motberättelserna till svenskars berättelser som svårorganiserade ester. Fram skymtar ett socialt minne som skilde sig från de infödda olofströmarnas: det mer närliggande och påtagligare hotet från Sovjet.

I samtliga berättelser är det män som är huvudpersoner. Precis som i citatet från Avasoo ovan var det alltid män som motsatte sig medlemskap i fackföreningen och det var män som utsattes för de tuffa organiseringsstrategierna. Även i Hallströms ovan återgivna berättelse om hur de organiserade kunde

57. Intervju med Martin Narits, 6/5 2005. Mina kursiveringar.

58. Intervju med Johan Metsäär, 18/10 2003. Min kursivering.

59. Intervju med Ellen Avasoo, 30/12 2003. Mina kursiveringar.

behandla de oorganiserade över huvud taget är det enbart män som åsyftas. Förvisso var SSAB åren efter andra världskriget en synnerligen manligt dominerad arbetsplats, men några kvinnor var det ändå som arbetade där och ett par av dem var oorganiserade. Huruvida det faktum att berättelserna bara handlar om män (även när det är kvinnor som berättar) beror på att män och kvinnor faktiskt behandlades olika eller om det är ett utslag av den ingrodde föreställningen om industriarbetet som en manlig domän är svårt att svara på. Att fackföreningen i Olofström i december 1945 annonserade namnen på nio oorganiserade arbetare i *Sydöstra Sveriges Dagblad*, varav fyra var (svenska) kvinnor, skulle kunna tyda på att avdelningen valde en mindre fysisk form av organiseringsstrategi när det handlade om kvinnor. Men samtidigt uppmanades ändå i annonsen "fackligt organiserade kamrater att behandla dessa personer efter förtjänst",⁶⁰ vilket var en direkt uppmaning till att även behandla de oorganiserade kvinnorna tämligen bryskt. Som jag har påpekat ovan har ju Horgby likaså visat på skarpa konflikter i Norrköping mellan Textilettan och oorganiserade textilarbetare av båda könen från Estland.⁶¹ Jag lutar därför emot att i alla fall tolka Hallströms berättelse, men kanske även de estniska kvinnornas berättelser, som utslag av normen om den manliga industriarbetaren. Att det var en "han" som inte kunde vara kvar på arbetsplatsen om "han" inte gick med i fackföreningen blir utifrån en sådan seg tankestruktur en självklarhet i berättelserna, fastän även kvinnor i realiteten utsattes för avdelningens tuffare strategier. Konflikterna har *konstruerats* som manliga i de sociala minnena om de första mötena mellan svenska och estniska arbetare.

De samtida anklagelserna om "balten-som-nazist" har också satt djupa spår i esternas minnen. En estnisk kvinna berättar att "i början så tänkte de att vi var alla nazister". De svenska arbetskamraternas tankegång var enligt estniskan att de "som flydde från ryssarna, de är alla Hitlers kamrater". Vidare berättar hon att många ester vid arbetsdagens början möttes av målade hakkors på sina arbetsplatser.⁶² När jag under intervjun med Metsäär först frågade om hur han mindes sin första kontakt med fackföreningen i Olofström blev rösten genast mycket upprörd. Med eftertryck svarade han:

60. *Sydöstra Sveriges Dagblad*, 17/12 1945.

61. Horgby (1996).

62. Intervju med ett estniskt par, f. 1906 och 1910, 1984 (datum saknas), M 23648:17 (LUF). Se även, Merendi (1952) s. 95, som påpekar att det inte hörde till ovanligheterna i Borås heller att "mången estnisk arbetare vid ankomsten till sitt arbete om morgnarna på sin arbetsmaskin fann det med krita skrivna ordet 'nazist'".

Fackföreningen. Då måste jag först säga det, att när *vi* kom hit, då blev *vi* beskyllda för allting. Att *vi* var med i tyska armén [...] Att *vi* gick med frivilligt, men [så var det inte utan] tyskarna tvingade *oss* att gå med [...] *Vi* förklarade inte krig till någon, utan det var först ryssarna som kom, och sen kom tyskarna och fick slå bort ryssarna. Och då kom *vi* i kläm, det var bara att lyda.⁶³

I Metsäars berättelse blandas de egna erfarenheterna med vad som hänt andra landsmän. Tack vare sin ringa ålder klarade han sig själv undan mobiliseringen, men i berättelsen gör han ändå den kollektiva estniska erfarenheten till sin egen ("vi"). I den estniska motberättelsen till föreställningen om "balten-som-nazist" framhålls de svenska arbetskamraternas oförståelse, att de inte förstod att esterna ("vi") i många fall var tvångsmobiliserade till de tyska arméerna. Liksom Avasoo förklarar mångas ovilja att betala kontingenten med aversionen mot kommunismen vill Metsäär i citatet undfly nazistanklagelserna med geopolitiska argument. Att förklara blir här på samma sätt som hos Avasoo en del av motberättelsen.

Olika erfarenheter och sociala minnen – olika berättelser

Möten mellan lokalbefolkningar och migranter kan vara tämligen konfliktfyllda, både på grund av främlingsfientlighet och upplevda arbetsmarknads-hot. Relationen mellan svenska och estniska arbetare i Sverige efter andra världskriget är ett exempel, vilket visats såväl i tidigare forskning som i denna uppsats. Jag har här särskilt undersökt hur etnicitet skapas i möten och görs relevant i en social växelverkan, men också hur identiteter och medvetanden uppbyggda kring etnicitet/nation och klass intersektionerar. Ett grundläggande forskningsproblem har varit hur grupper aktivt skiljer "vi" från "de andra", framförallt undersökt genom svenskars berättelser om ester och esters motberättelser om svenskar. Det *relationella perspektivet* har därmed varit centralt. En genomgående tes har varit att de estniska världskrigsflyktningarnas erfarenheter och sociala minnen skilde sig ifrån svenska arbetares erfarenheter och sociala minnen. Dessa skillnader – menar jag – påverkade de första mötena och skall ses som en bakgrund till konflikterna. Att betrakta migrationer och dess konsekvenser relationellt, både vad gäller relationen mellan utvandrare- och invandrarområden och mellan migranter och

63. Intervju med Johan Metsäär, 18/10 2003. Mina kursiveringar.

människor i mottagande samhällen, bör alltid vara en vägledande princip i migrationsforskningen.

Esterna kom till undersökningsorten Olofström för att försöka bygga upp ett nytt liv i det nya landet, fastän det nog i många fall var med en förhoppning om att en dag kunna återvända till ett fritt Estland. Utifrån den synvinkeln är det enkelt att förstå varför många av esterna – liksom andra migranter i liknande situationer – säkert upplevde fackföreningsavgiften och andra fackliga strävanden, som att kontrollera arbetsprocessen och hålla nere antalet övertidstimmar, som onödiga utgifter och svårförståeliga hinder. För många var industriarbetarkulturens normvärld också något nytt. Martin Narits, som hade varit jordbruksarbetare i hemlandet och som alltså tillhörde den minoritet som faktiskt hade arbetarbakgrund, hade exempelvis ändå en föreställning om att i Estland ”hade vi inte några sådana fackföreningar, jag visse inte någonting om dem”.⁶⁴ Ester med bakgrund i jordbruket saknade tidigare erfarenheter av industriarbetarkultur, och därmed vana vid de normer som omgärdade industriarbetet. Med tanke på esternas klassbakgrunder saknade nog en majoritet insikter i arbetarkulturen helt och hållet. Därtill kom erfarenheterna från andra världskriget och det sociala minnet om den ryska fienden.

Den hårda sovjetiska ockupationen av de baltiska staterna under andra världskrigets inledande skede hade gjort många av flyktingarna till rabiate antikommunister, vilket lätt spillde över till en allmän antisocialism. Ett konkret exempel på hur den sovjetiska politiken under ockupationen kom att påverka flyktingarnas agerande i Olofström ges av Albert Fatejev som arbetade på en punktsvetsavdelning där även en av fackföreningsaktivisterna var anställd:

När det skulle bli förstamajdemonstrationer sa *han* till mig att nu kommer *du* väl dit. ”Nej, det gör jag visst inte”, [svarade jag]. *Jag* hade blivit utkommanderad i Estland av kommunisterna, där var *man* tvungen att gå.⁶⁵

För svenska arbetare var förstamajdemonstrationer solidaritets- och styrkeförevisningar. De var centrala uttryck för arbetarkulturen. Genom tidigare

64. Intervju med Martin Narits, 6/5 2005. Organiseringsgraden i Estland före andra världskriget var relativt låg. År 1939 var bara 16 000 av Estlands 60 000 industriarbetare fackligt organiserade. Se brev från Johannes Mihkelson till Phillip Murray (Congress of Industrial Organisations) 13/2 1947, vol. 20, Johannes Mihkelsons personarkiv (ARAB).

65. Intervju med Albert Fatejev, 5/11 2003.

kollektiva erfarenheter ("man") förknippade Fatejev däremot förstamajdemonstrationer med kommunistiskt tvång. De egna erfarenheterna blandas med andras i berättelsen i en särskild förståelse av det förflutna som delas av många ester. Fatejevs uttalande är också ännu ett exempel på den vilja att förklara som finns inlemmad i esternas motberättelser till svenskars berättelser om svårorganiserade ester.

I intervjuerna med esterna i Olofström framkommer att det i synnerhet var de "äldre" som var "mer negativt inställda när det gällde att gå med i fackföreningen".⁶⁶ De ester som har intervjuats till föreliggande undersökning är alla, med något undantag, födda på 1920-talet, vilket betyder att de endast var i tjugooårsåldern vid flykten 1944. Medelåldern bland esterna som kom till Olofström var emellertid mycket högre: Upp emot 20 procent av de estniska invandrarna som bosatte sig i Olofström mellan 1945 och 1947 var vid inflyttningstillfället äldre än 45 år, vilket betyder att de var födda på 1890-talet eller tidigare. Därutöver skall läggas en stor grupp som var född decenniet direkt efter sekelskiftet 1900.⁶⁷ Generellt torde dessa ha utvecklat ett annat politiskt medvetande när Sovjettrupperna 1940 besatte de baltiska länderna än tjugotalisterna som då enbart var tonåringar. Detta berodde bland annat också på att de allra äldsta även hade egna erfarenheter av det så kallade estländska frihetskriget mot Röda armén i samband med första världskrigets slut och av det ständigt närvarande hotet från den mäktiga sovjetiska grannen i öst under mellankrigstiden. Denna viktiga del av Estlands historia hade de yngre esterna inga egna erfarenheter av. Upplevelser av kriget mot bolsjevikerna torde däremot ha grundlagt den äldre generationens aversion mot Sovjet och kommunismen, vilken sedan stärktes än mer under andra världskrigets vedermoder. Å andra sidan delade säkert också stora delar av den yngre generationen det sociala minne enligt vilket Sovjet var Estlands största fiende. Dessutom var det ju Röda arméns invasion 1944 som var den direkt utlösande faktorn bakom den stora flyktingvågen den hösten. Det sovjetiska hotet och det kommunistiska tvånget var (och är) centrala och vedertagna sociala minnen bland esterna. Berättelser om hot och tvång utgjorde viktiga beståndsdelar för migrantgruppens formering och sammanhållning som etnisk grupp i invandringssamhället. För dem som inte hade haft ett uttalat vänsterinriktat politiskt engagemang i hemlandet kunde

66. Intervju med Albert Fatejev, 12/8 2005.

67. Analysen av åldersstrukturen inom den estniska gruppen i Olofström bygger på Olofström Församlingsbok; Olofström Inflyttningslängd, vol. AII:1-12, Bl:1-2, Olofströms kyrkoarkiv.

ett medlemskap i en socialistisk fackförening i Sverige säkert te sig ganska motbjudande efter dessa erfarenheter och traderade minnen.

Den till synes vaga linjen mellan en fackförenings mer radikala socialdemokratiska element och kommunistiska agitatorer kan för de nyanlända flyktingarna (utan relevanta språkkunskaper) ha varit svår att komma underfund med. För ester som började ta till sig av svenska medier kan de politiska skillnaderna mellan å ena sidan socialdemokrater över huvud taget och kommunister å den andra ha suddats ut än mer genom de borgerliga tidningarnas massiva propaganda mot SAP:s socialiseringsinitiativ vid den här tiden. Som statsvetaren Leif Lewin påpekar försökte den borgerliga pressen, i den hätska planhushållningsdebatt som följde SAP:s efterkrigsprogram, sätta likhetstecken mellan socialdemokrater och kommunister.⁶⁸ När fienden i den borgerliga propagandan var den samma som esterna själva hade flytt ifrån torde det ha legat nära till hands att ta till sig av de skrivningar där socialdemokrater och kommunister påstods vara två sidor av samma mynt. Den borgerliga propagandan gick väl ihop med esternas sociala minne om hotet från Sovjet. I den estniska motberättelsen framställs den tvingande fackföreningsfunktionären på ett sätt som ligger i linje med det estniska sociala minnet om kommunistiskt tvång. Detta är också – vill jag påpeka – ett exempel på att migrationer och dess konsekvenser alltid bör betraktas i ett vidare samhällshistoriskt perspektiv.

Metallavdelningen i Olofström är å andra sidan ett exempel på hur en lokal arbetarrörelseledning försökte upprätthålla mycket annorlunda sociala minnen hos en inhemska arbetarbefolkning med berättelser om tuffa konflikter med arbetsgivaren framställda i heroiskt skimmer. Medan esternas motberättelser ofta cirkulerade kring det etniskt gemensamma, betonade fackföreningen klassolidariteten. Många olofströmare hade också personliga erfarenheter som skilde sig från esternas. Den långa och upprivande verkstadskonflikten 1945 fanns färsk i minnet hos lokalbefolkningen när de första esterna anlände. Likaså mindes med största sannolikhet de flesta företagsanställda arbetarna händelserna kring en lokalt mycket omskriven sittstrejk 1938, som

68. Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten* (Stockholm 1967) s. 256–265. Om planhushållningsmotståndet (PHM), se även Sven Anders Söderpalm, *Direktörsklubben: storindustrin i svensk politik under 1930- och 40-talen* (Stockholm 1976); Niklas Stenlås, *Den inre kretsen: den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949* (Lund 1998). Se även Lars Olsson, *Gamla typer och nya produktionsförhållanden: om rationalisering och medbestämmande, äldre och solidaritet bland typografer i Sverige från slutet av 1800-talet till omkring 1960* (Lund 1986) s. 196f., som hävdar att den samlade borgerligheten kopplade den inrikespolitiska kampen till de utrikespolitiska motsättningarna i det kalla kriget som var under uppsegling.

även inkluderade våld mot en av företagets tjänstemän.⁶⁹ Flera av de äldre arbetarna torde även ha varit med under den utdragna Olofströmskonflikten 1915–1916.⁷⁰ Kort sagt: förhållandet mellan fackföreningen och ledningen vid SSAB hade under hela första halvan av 1900-talet varit konfliktfyllt och var det fortfarande med avseende på motsättningarna kring makten över arbetet vid karossproduktionen.⁷¹ Därför var det av högsta vikt för arbetarorganisationen att uppvisa en sammanhållen fasad i mötet med företagets representanter. Möten mellan migranter och lokalbefolkningar går således bara att förstå utifrån ett djupare historiskt perspektiv. Oorganiserade arbetare var i Olofström, liksom på andra håll, ett arbetsmarknadshot, en spricka i muren som inte kunde accepteras under några omständigheter med tanke på den historiska bakgrunden. Organiseringsstrategierna var hårda mot såväl infödda som invandrade arbetare som inte ville gå med i avdelningen. Sammanhållningen inom den lokala arbetarklassen och den bryska behandlingen av de (få) som bröt mot de vedertagna normerna var ju också viktiga beståndsdelar i de sociala minnen som fackföreningens ledning försökte upprätthålla.

Både direkta upplevelser av manifesta konflikter och berättelser om sådana kan således sägas ha stärkt Olofströmsarbetarnas inre enighet och motsatsförhållande till arbetsgivaren. De invandrare från Estland som inte hade arbetarbakgrund hade andra livserfarenheter och sociala minnen med sig vid flykten i jämförelse med de svenska arbetare som de mötte. I Olofström tilldelades flertalet ester industriarbetarklassposition, men de hade ofta andra klassbakgrunder. De hade därmed inte upplevt klasskampen eller inkluderats i sociala minnen kring kampen, på samma sätt som det äldre, infödda arbetarkollektivet i orten hade gjort, och de hade därmed inte utvecklat samma preferenser, värderingar och omvärldsperception som de svenska arbetarna. Detta påverkade i sin tur vissa esters val att inte ansluta sig fackligt, och därför passade inte esterna in i de sociala minnen som betonade enighet inom arbetarklassen och solidaritet med fackföreningen. Stereotyp klassades esterna som svårorganiserade.

Jag vill dock avslutningsvis understryka att det i realiteten bara var ungefär halva den estniska gruppen som fackföreningen verkligen hade problem

69. Denna sittstrejk fick exempelvis stort utrymme i den ovan diskuterade fackliga jubileumsskriften. Se Lundin (1956) s. 88f., 143–146.

70. Denna analyseras av Alf O. Johansson, *Arbetarrörelsen och taylorismen: Olofström 1895–1925: en studie av verkstadsindustrin och arbetets organisering* (Lund 1990).

71. Dessa motsättningar på fabriksgolvet som följde i spåren av företagsledningens försök att intensifiera arbetet analyserar jag närmare i mitt pågående avhandlingsarbete.

med att organisera. Den andra halvan gick solidariskt med i organisationen snart efter ankomsten till Olofström. Individuella identiteter och kollektiva medvetande uppbyggda kring klasstillhörighet skar tvärs igenom den etniska gruppen och skapade konflikter och grupperingar inom kollektivet. Men både i den samtida problembilden och i svenska efterhandsberättelser om ester glöms dessa omständigheter ofta bort.

Summary: Experiences and social memories, narratives and counter-narratives: Meetings between Swedes and Estonians in Olofström after 1945

This article investigates the meeting of Swedes and Estonians at a car factory in the Swedish municipality Olofström after World War II. The primary aim is to analyze Swedish and Estonian workers' retrospective narratives about each other. Apart from their different background, the social memories which Estonian refugees brought with them to Sweden differed from the social memories of the native-born workers and affected the outcomes of their meetings. The interviewees determine their own social group membership in the narratives, thereby constructing social boundaries, of a *We* and of *the Other*.

The article starts with a discussion of the social memories concerning the historical relationship between the workers and the industrial management in Olofström, which were promoted by labour leaders. The Estonians were not included in these social memories and had no knowledge about them. Next some areas of conflict in the relationship between Swedes and Estonians deemed to be important by contemporaries are presented. Things perceived to be problematic in the late 1940s and early 1950s are compared with the retrospective narratives of both Swedes and Estonians. Finally, the article addresses the question how social memories can change over time and how such changes can be discovered in the narratives of the interviewees. The article ends with an analysis of the narratives in relation to the different background experiences and social memories of Swedes and Estonians.

Keywords: Sweden, 20th century, Estonia, migration, experiences, social memories, narratives, refugees, ethnicity, class, trade unions.